

PSA-PROV

**CANCER
FONDEN**

Cancerfondens broschyrer

Att ha förlorat någon i en cancersjukdom

Att vara närstående

Att vara närstående vid livets slut

Bröstcancer

Cancerprevention - levnadsvanor som förebygger cancer

Cytostatikabehandling

Efter cancerbeskedet

Gynekologisk cancer

Lungcancer

Lär känna dina bröst - vår bröstskola och vikten av mammografi

Mat vid cancer

Prostatacancer med spridning

Prostatacancer utan spridning

PSA-prov

Sex och cancer

Strålbehandling

Tjock- och ändtarmscancer

Vad säger jag till barnen?

För beställning besök cancerfonden.se/webbutik
eller ring Cancerfonden 010-199 10 10.

På vår webbplats cancerfonden.se finns samlad information
om cancer, behandling, prevention och forskning.

Den här broschyren vänder sig till dig som överväger att lämna ett PSA-prov. Regelbundna PSA-prov kan leda till att en prostatacancer upptäcks i ett tidigt skede, men om du inte har några symtom som tyder på prostatacancer finns det också nackdelar med att lämna ett PSA-prov.

Syftet med denna broschyr är att ge dig information om både fördelar och nackdelar med PSA-prov, för att hjälpa dig att ta ställning till om du ska lämna ett PSA-prov eller inte.

Cancerfonden ger även ut broschyrer om prostatacancer, där sjukdomen och dess behandling beskrivs utförligare.

Cancerlinjen

Cancerlinjen är bemannad av legitimerad vårdpersonal med lång erfarenhet av cancervård. Vänd dig till oss med dina frågor och funderingar om cancer, och för att få råd och stöd i din situation.

Ring 010-199 10 10.

Vi svarar i telefon helgfri vardag,
måndag 09-16 tisdag 10-16 och onsdag-fredag 09-16.

Du kan även mejla till oss genom
cancerfonden.se/cancerlinjen.

Innehåll

SVENSKA RIKTLINJER FÖR PSA-PROV	2
I VILKA ÅLDRAR KAN PSA-PROV VARA AKTUELLT? ..	3
FÖRDELAR MED PSA-PROV	3
NACKDELAR MED PSA-PROV	4
VAD KAN TALA FÖR OCH VAD KAN TALA EMOT PSA-PROV?	5
VAD BETYDER ÄRFTLIGHETEN?	7
VAD ÄR PSA EGENTLIGEN?	7
Vad är ett normalt PSA-värde?	8
Vad innebär ett högt PSA-värde?	9
Hur vanligt är det att man har ett högt PSA-värde?	10
HUR OFTA BÖR DU LÄMNA PSA-PROV?	11
MER FORSKNING BEHÖVS	12
FAKTA OM PROSTATA OCH PROSTATACANCER	12
BEHANDLINGAR VID PROSTATACANCER	15
PSA-PROV VID MISSTÄNKT ELLER KONSTATERAD PROSTATACANCER	16
HAR DU FRÅGOR ELLER FUNDERINGAR?	18

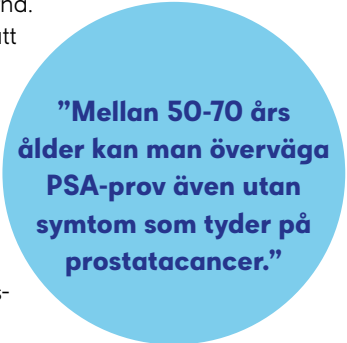
Svenska riktlinjer för PSA-prov

Socialstyrelsen utvärderade 2018 om allmän testning (screening) med blodprovet PSA ska införas i Sverige för att minska dödligheten i prostatacancer. Slutsatsen blev att den minskade dödligheten och sjukligheten i prostatacancer inte säkert skulle uppväga de negativa effekterna, sett till hela befolkningen. De negativa effekterna är dels att många män behöver upprepade undersökningar på grund av ett högt PSA-värde, trots att de inte har någon prostatacancer, dels att PSA-prov leder till att många män får en cancerdiagnos och behandling med biverkningar helt i onödan. Allmän screening rekommenderades därför inte. Även i andra länder har sjukvårdsmyndigheterna kommit fram till samma slutsats.

Enskilda män kan förstås värdera fördelarna med PSA-prov högre än nackdelarna.

Socialstyrelsen anser därför att män bör få information om vad PSA-prov kan innebära, så att de själva kan väga för och emot. Socialstyrelsen har skrivit en kort broschyr om PSA-prov, som ska finnas tillgänglig på alla vårdcentraler och på företagshälsovården. Socialstyrelsens broschyr kommer under 2020 att ersättas av en broschyr från de regionala cancercentrumen.

Eftersom det är så många män i Sverige som tar PSA-prov, ser Socialstyrelsen fördelar med att organisera testningen för de män som önskar lämna PSA-prov. Sådana projekt planeras nu i flera sjukvårdsregioner. Under 2020 påbörjas projekt med organiserad prostatacancer-testning i Skåne och i Västra Götalandsregionen.

”Mellan 50-70 års ålder kan man överväga PSA-prov även utan symtom som tyder på prostatacancer.”

I vilka åldrar kan PSA-prov vara aktuellt?

Före 50 års ålder är prostatacancer en sällsynt sjukdom, utom för släktingar till män som har drabbats ovanligt tidigt. Män över 75 år som inte har några symtom som talar för prostatacancer, kan i och för sig mycket väl ha en liten prostatacancer, men det är osannolikt att den ska hinna utvecklas till en allvarlig sjukdom under deras livstid. Det är därför mellan 50 och 75 års ålder som man kan överväga PSA-prov, även om man inte har några symtom som tyder på prostatacancer. I släkter där män drabbats av prostatacancer i ovanligt unga år, kan det vara lämpligt att börja med PSA-prov redan vid 40 års ålder.

Fördelar med PSA-prov

- Om PSA-värdet är normalt kan din oro för att drabbas av prostatacancer minska.
- Om du har en allvarlig prostatacancer kan den upptäckas i ett tidigt skede, innan den har spridit sig. Då är chansen större att du blir botad.
- Om du lämnar PSA-prov regelbundet minskar risken

för att du ska drabbas av spridd prostatacancer och senare avlida i denna sjukdom. Ett enstaka PSA-prov vid ett enda tillfälle är däremot sällan av värde.

Nackdelar med PSA-prov

- Du kan få besked att du har ett förhöjt PSA-värde, trots att du inte har prostatacancer. Detta kan leda till att du behöver genomgå upprepade provtagningar och obehagliga undersökningar.
- Om du har ett förhöjt PSA-värde kan det vara svårt att vara säker på att det inte finns någon cancer i prostatakörteln, trots upprepade undersökningar och vävnadsprov. Det betyder att du kanske kommer att vara orolig på grund av misstanken om cancer under många år.
- PSA-provet kan leda till att du får en prostatacancerdiagnos, trots att din cancer är så liten och beskedlig att du aldrig skulle bli sjuk av den. I så fall skulle man kunna säga att du blivit "cancerpatient i onödan". Vetskapen om att ha du har cancer kan minska din livskvalitet.
- Om du får behandling med operation eller strålbehandling för prostatacancer, kan du få biverkningar som minskar din livskvalitet. Det är framför allt den sexuella funktionen som kan försämrats, men det finns även risk för bland annat urinläckage och ändtarms-

besvär. Dessa biverkningar drabbar dig 5 till 15 år innan cancer hade gett några symptom.

- På femton års sikt är det betydligt mer sannolikt att du får en cancerdiagnos och behandling i onödan, än att du kan botas från en cancer som senare skulle blivit livshotande.

Vad kan tala för och vad kan tala emot PSA-prov?

Innan du lämnar ett PSA-prov är det klokt att du först funderar över varför du vill göra det och hur du skulle påverkas om provresultatet inte blir den friskförklaring du önskar sig.

Om du är mycket mån om att behålla din nuvarande livskvalitet, särskilt om ditt sexliv är viktigt, kan det tala mot att ta ett PSA-prov. Något annat som talar emot PSA-prov är om du har någon allvarlig sjukdom som kan leda till att du avlider inom 10-15 år. Då är det mycket osannolikt att du skulle ha nytta av att få behandling för en liten prostatacancer som kanske hittas på grund av ett högt PSA-värde.

Om det är viktigt för dig att minska din risk att drabbas av en spridd prostatacancer längre fram i livet, även om det kan innebära sämre livskvalitet, kan det tala för att lämna PSA-prov.

Om din far eller en bror har fått prostatacancer, har du ökad risk att drabbas själv. Detta talar i så fall för att

Statistiskt sett är risken att drabbas av prostatacancer högre för män som har en far eller bror som drabbats. Om mer än en man i familjen drabbats ökar risken kraftigt. Regelbundna PSA-prov rekommenderas då redan från 40 års ålder.

du ska lämna PSA-prov. Om du utöver far eller en bror har ytterligare nära släktingar med prostatacancer talar detta starkt för att du bör lämna PSA-prov regelbundet.

Vad betyder ärftligheten?

Eftersom prostatacancer är en så vanlig sjukdom, är det många män som har en far eller bror med prostatacancer utan att det finns några speciella arvsanlag i släkten som ökar risken. Men statistiskt sett är risken att drabbas högre för män som har en far eller bror med prostatacancer, särskilt om de fick diagnosen redan före 60 års ålder. Om mer än en man i familjen drabbats av prostatacancer ökar risken kraftigt. Män som både har en far och en bror med prostatacancer (eller två bröder, eller far och farbror, eller far och farfar) rekommenderas därför regelbundna PSA-prov redan från 40 års ålder.

Vad är PSA egentligen?

PSA-provet är ett vanligt blodprov som tas i armvecket. PSA är en förkortning av prostataspecifikt antigen. PSA är inte något "cancerämne" som kommer från en tumör,

utan ett äggviteämne, ett enzym, som finns naturligt i kroppen även hos friska män. PSA produceras i prostatakörteln och finns i hög koncentration i sädesvätska och gör det lättare för spermier att röra sig. En del av det PSA som tillverkas läcker ut i blodet. Även helt friska män har därför små mängder PSA i blodet. Prostatacancer-celler producerar mindre PSA än normala prostataceller. Att PSA-halten i blodet ökar vid prostatacancer beror bland annat på att cancer bryter ner prostatavävnaden, så att mer PSA läcker ut i blodet.

Vad är ett normalt PSA-värde?

Egentligen är det fel att prata om vad som är ett normalt PSA-värde. PSA-provet tas ju inte för att ta reda på om en man har en normal prostata eller inte, utan för att få en uppfattning om hur stor sannolikheten är att han har en prostatacancer som behöver behandlas. Det är därför bättre att prata om olika gränsvärden, än om normala och onormala PSA-värden.

Många medelålders och äldre män har en godartad prostataförstoring som gör att deras PSA-värde ökar. Eftersom prostatan ofta växer och PSA-värdet därför stiger med ökande ålder, är gränsvärdet för PSA högre hos äldre män. Enligt det svenska nationella vårdprogrammet för prostatacancer är gränsvärdet 3 mikrogram per liter för män under 70 år, 5 mikrogram per liter för män mellan 70 och 80 år och 7 mikrogram per liter för män över 80 år. Vid värden över dessa gränser bör mannen genomgå ytterligare undersökningar för att ta reda på om han har prostatacancer eller inte.

Ju lägre en mans PSA-värde är, desto mindre sannolikt är det att han har en allvarlig prostatacancer. Om en man har ett riktigt lågt PSA-värde, under 1 mikrogram per liter, är det inte bara mycket osannolikt att han har en allvarlig prostatacancer, utan också mycket osannolikt att han utvecklar en allvarlig prostatacancer de närmaste 6-8 åren. Män med så låga PSA-värden behöver inte ta

något nytt PSA-prov på många år, eller kanske inte några fler PSA-prov överhuvudtaget – se nedan Hur ofta ska man lämna PSA-prov?

Vad innebär ett högt PSA-värde?

Ett PSA-värde över gränsvärdet tyder på sjukdom i prostatakörteln, men det behöver inte bero på cancer. En tredjedel av männen med måttligt höga PSA-värden visar sig efter ytterligare undersökningar ha prostatacancer. Måttligt höga PSA-värden, upp till omkring 10 mikrogram per liter, beror nämligen oftare på en godartad prostataförstoring än på cancer. Infektioner i urinvägar och prostata ger också höga PSA-värden, under upp till ett halvår efter att infektionen har läkt ut. Om läkaren känner en förhårdnad i prostatan eller om PSA-värdet är över 10 mikrogram per liter är risken för cancer högre.

Ett högt PSA-värde leder till ytterligare undersökningar

För att ta reda på orsaken till ett högt PSA-värde behövs ytterligare undersökningar. Ofta görs först en undersökning med magnetkamera. Undersökningen tar oftast bara 10-15 minuter. Ibland ges kontrastmedel i ett blodkärl i samband med undersökningen; då tar undersökningen längre tid, omkring 40 minuter. Om magnetkamerabilderna inte visar något cancermisstänkt område och PSA-värdet bara är lite förhöjt behövs inte fler undersökningar, men PSA-värdet bör följas upp regelbundet.

På en urologimottagning undersöker en läkare prostatan med ett finger i ändtarmen (palpation) och gör en ultraljudsundersökning med hjälp av en sond i ändtarmen. Ultraljudet ger en bild av prostatakörteln. Det är en bra undersökning för att konstatera om det finns en godartad prostataförstoring och för att mäta hur stor prostatan är, men det är inte någon känslig metod för att hitta prostatacancer.

Om magnetkamerabilderna visar ett cancermisstänkt

område, om läkaren känner en förhårdnad i prostatan, eller om PSA-värdet är högt i förhållande till prostatans storlek, behövs vävnadsprov för att ta reda på om det finns en cancer i prostatakörteln. Vävnadsproven, vanligen 4-12 stycken, tas med en tunn nål i samband med en ultraljudsundersökning. Provtagningen kan upplevas som obehaglig och nålsticken kan ge viss smärta. Det finns också en liten risk för att provtagningen orsakar en allvarlig infektion med hög feber. Vävnadsproven undersöks sedan under mikroskop och det dröjer någon vecka innan man får svaret.

Vid en del sjukhus analyseras något som kallas PSA-kvot. Förhållandet mellan den mängd PSA som är fritt löst i blodet och den mängd som är bundet till olika bärarmolekyler kan ge vägledning om ett måttligt högt PSA-värde (upp till drygt 10 mikrogram per liter) är orsakat av en cancer eller av en godartad prostataförstoring. Ju högre andel fritt PSA, det vill säga ju högre PSA-kvot, desto troligare är det att orsaken är en godartad förstoring. Cancer ger däremot ofta en låg kvot. Men även urinvägsinfektioner och prostatainfektioner (prostatit) kan göra att PSA-kvoten blir låg.

Hur vanligt är det att en man har ett högt PSA-värde?

Omkring var tionde man mellan 50 och 75 års ålder har ett PSA-värde över gränsen för ytterligare utredning. Vid upprepade testningar under många år kommer omkring var fjärde man förr eller senare ha ett värde som motiverar ytterligare utredningar.

Hur ofta bör du lämna PSA-prov?

Om du tycker att fördelarna med att lämna PSA-prov överväger nackdelarna, bör du lämna prov regelbundet. Det är nämligen bara regelbunden provtagning som kan leda till minskad risk för att drabbas av spridd prostatacancer längre fram i livet. Ditt PSA-värde styr när det är dags att lämna ett nytt PSA-prov.

Om ditt PSA-värde är under 1 mikrogram per liter har du mycket låg risk att drabbas av allvarlig prostatacancer under ett par årtionden framöver. Om du är yngre än 65 år och har ett PSA-värde under 1 mikrogram per liter, så räcker det om du lämnar ett nytt PSA-prov efter 6 år. Om du är över 65 år gammal och har ett PSA-värde under 1 mikrogram per liter, är risken att du ska avlida i prostatacancer så liten att du inte behöver lämna fler PSA-prov överhuvudtaget, så länge du inte har några symtom som skulle kunna bero på prostatacancer.

Om ditt PSA-värde är över 1 mikrogram per liter, men under gränsen för ytterligare utredning, bör du lämna ett nytt PSA-prov efter två år.

Om du har mycket prostatacancer i familjen bör du dock lämna PSA-prov åtminstone vartannat år.

”Ett PSA-värde över gränsvärdet tyder på sjukdom i prostatakörteln, men det behöver inte bero på cancer.”

Mer forskning behövs

Forskning har på senare år lett till nya tester som kan komplettera PSA och ge säkrare svar på om en man har hög risk att ha en allvarlig prostatacancer, eller inte. Även om en del av dessa nya tester har ett tydligt visat värde, behövs mer forskning för att ta reda på hur de ska användas på bästa sätt. Ett av dessa nya tester har tagits fram i Sverige: Stockholm-3-testet. Under 2018 påbörjades ett stort forskningsprojekt i Stockholm, som undersöker en kombination av PSA-prov, Stockholm-3-testet och magnetkamera. I Göteborg pågår sedan 2016 en stor undersökning av screening för prostatacancer med PSA-prov och magnetkameraundersökning.

Fakta om prostata och prostatacancer

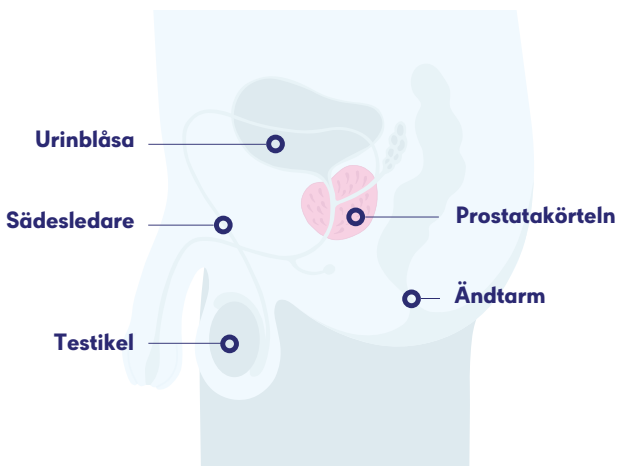
Prostata (blåshalskörteln) är en valnötsstor körtel som omsluter urinrörets övre del. I prostatakörteln bildas en vätska som blandas med spermier vid utlösning. Hos många män tillväxer prostatan från medelåldern och uppåt, en så kallad godartad prostataförstoring. Godartad prostataförstoring har inget samband med

prostatacancer, men kan ge ökning av PSA-värdet och besvär med urineringen.

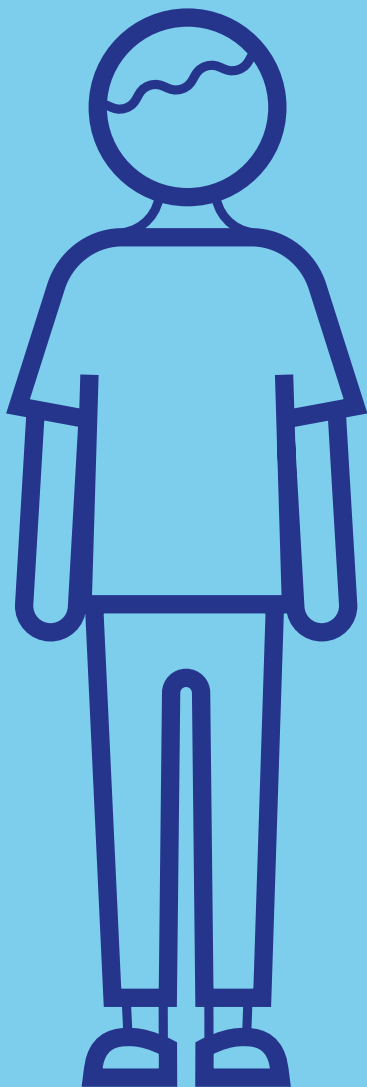
Prostatacancer är Sveriges vanligaste cancerform. Varje år upptäcks prostatacancer hos över 10 000 män i Sverige. Hälften är då över 70 år. Prostatacancer är sällsynt före 50 års ålder och förekommer nästan inte alls före 40 års ålder.

Varje år dör omkring 2 300 män i Sverige av prostatacancer. Det innebär att var tjugonde man i Sverige dör av denna sjukdom. De flesta män som dör av prostatacancer är över 80 år gamla.

Många män har en liten prostatacancer utan att någonsin bli sjuka av den. Omkring en tredjedel av alla män mellan 50 och 70 år har en liten prostatacancer. Hos män i åttioårsåldern är det så många som hälften som har prostatacancer, även om de flesta inte känner av den på något sätt. De flesta av dessa män dör med sin prostatacancer, inte av den.

Hos många män tillväxer prostatan från medelåldern och uppåt, en så kallad godartad prostataförstoring. Denna förstoring har inget med cancer att göra men kan ge andra besvär.

Varje år dör omkring 2 300 män i Sverige av prostatacancer.
Det innebär att var tjugonde man i Sverige dör av denna sjukdom.

All prostatacancer är till att börja med en liten prostatacancertumör som inte ger några symtom. Om tumören växer och blir större, kan den så småningom orsaka urinträngningar, svag urinstråle och svårigheter att "komma igång" med urineringen. Sådana symtom är mycket vanliga och beror oftast på en helt godartad prostataförstoring, inte på cancer. Det tar vanligen minst 5 till 15 år för en nyligen upptäckt, liten prostatacancer att bli så stor att den ger symtom. Hos många män hinner den aldrig bli så stor att den ger några symtom. Men när en prostatacancer har blivit så stor att den orsakar symtom, är den ofta så avancerad att den cancer inte längre går att få bort med en operation eller med strålbehandling.

Vid spridning av prostatacancer uppstår metastaser, det vill säga dottertumörer, ofta i skelettet i rygg, bäcken och höfter, vilket kan ge smärtor.

Behandlingar vid prostatacancer

De behandlingar som kan vara botande är att operera bort hela prostatakörteln, *radikal prostatektomi*, och *strålbehandling*. Dessa behandlingar kan få bort cancer helt och hållet, om den inte har spridit sig till andra organ. Vid både operation och strålning är risken stor att erektionsförmågan försämras eller till och med förloras. Urininkontinens, täta urinträngningar och besvär från ändtarmen är andra biverkningar som kan uppstå.

När man hittar en liten prostatacancer efter PSA-prov, är det ofta en beskedlig form som inte kan sprida sig till andra organ. I så fall följer man utvecklingen med upprepade undersökningar och sätter in behandling endast

om cancern växer till. Detta kallas för *aktiv monitorering*. Om sjukdomen upptäcks när den inte längre går att bota används bromsande behandlingar. Nästan alla prostatatumörer behöver det manliga könshormonet testosteron för att växa. Spridd prostatacancer kan därför vanligen hållas under kontroll under flera år genom medicinsk behandling som blockerar produktionen av testosteron. Ofta ges behandlingen i form av injektioner, med tre eller sex månaders mellanrum. Injektionerna leder oftast till att sexlusten försvinner. Även den kroppsliga och mentala prestationsförmågan kan minska. Om sjukdomen inte är alltför utbredd, kan man ge hormonbehandling med tabletter som hämmar tumörens upptag av testosteron. Testosteronnivån fortsätter då att vara normal och biverkningarna är därför lindrigare. Om cancern tillväxer trots dessa behandlingar, finns ytterligare bromsmediciner att tillgå. De flesta män med spridd prostatacancer lever under många år med olika typer av bromsmediciner.

PSA-prov vid misstänkt eller konstaterad prostatacancer

När en man har symtom som skulle kunna bero på prostatacancer, är PSA-prov en viktig del av den medicinska utredningen. Vid förhöjda PSA-värden kan man gå vidare med analys av vävnadsprov för att få svar på

om mannen har en cancer eller någon annan sjukdom i prostata. Utvecklingen av PSA-värdet över tid, det vill säga hur snabbt värdet stiger, ger ofta vägledning om man ska behöva behandla en tidig prostatacancer, eller om man kan nöja sig med regelbunden kontroll av canceren. PSA-värdet ger också vägledning om sjukdomen är spridd eller begränsad inom prostatakörteln. Ett mycket högt PSA-värde tyder på att prostatacancer spridit sig. Då väljer man vanligen behandlingsmetoder som är inriktade på att hålla canceren under kontroll. En mer måttlig förhöjning talar för att canceren är begränsad till prostatakörteln. Då kan det bli aktuellt med operation eller strålbehandling för att bota mannen. Efter en operation eller strålbehandling för prostatacancer följs mannen upp med regelbundna PSA-prov. PSA-värdet visar hur effektiv behandlingen varit. PSA ger även en information om hur effektiv bromsande behandling är. Är man fundersam över betydelsen av sitt PSA-värde, ska man inte dra sig för att fråga sin läkare.

”Spridd prostatacancer kan vanligen hållas under kontroll genom att blockera testosteronproduktionen.”

Har du frågor eller funderingar?

Cancerlinjen som är bemannad av legitimerad vårdpersonal med lång erfarenhet av cancervård. Vänd dig till oss med dina frågor och funderingar om cancer, och för att få råd och stöd i din situation.

Ring 010-199 10 10

Vi svarar i telefon helgfri vardag.

måndag 09-16, tisdag 10-16 och onsdag-fredag 09-16.

Du kan även mejla till oss via
cancerfonden.se/cancerlinjen

Text: Helene Wallskär

Medicinskt granskad: Ola Bratt, professor i urologi vid Sahlgrenska akademien, Göteborgs universitet

Foto: Scandinav bildbyrå

Illustration: Cancerfonden

Tryck: Exakta Print, Borås. ISBN 978-91-88161-44-4.
Reviderad 9:e upplaga, 2020.

Tillsammans gör vi skillnad!

Cancerfonden är en fristående, ideell organisation utan statligt stöd. Vårt arbete är helt beroende av testamenten och gåvor från privatpersoner och företag. Vi finansierar varje år fler än 500 forskningsprojekt som alla bär på hopp om att bidra till vår vision: att besegra cancer!

Vill du också bidra till vårt arbete?

Bli månadsgivare på cancerfonden.se.

CANCERFONDEN

TILLSAMMANS MOT CANCER

Cancerfondens vision är att besegra cancer. Genom att finansiera den främsta forskningen, sprida kunskap om cancer och påverka beslutsfattare i viktiga frågor, arbetar vi för att färre ska drabbas och fler ska överleva. Sedan 1951 har vi delat ut drygt 11 miljarder kronor till de främsta forskningsprojekten i Sverige.

Cancerfonden | 101 55 Stockholm

Besök: David Bagares gata 5 | Telefon 010-199 10 10

Plusgiro 90 1986-0 | Bankgiro 901-9514 | cancerfonden.se